

Člověk je řeč

Rozhovor s **Jiřím Růžičkou**
o duši, léčbě slovem a Karlu Šebkovi

Vztah psychologie a umění ve dvacátém století je jistě velké téma, jehož se na malé ploše rozhovoru lze jen dotknout. Nicméně: zabýváš se také antropologií a proměnami vědomí člověka od starověku po současnost. Jak umění proměnilo svět? A jak vidí tuto dialektiku psycholog?

Umění je fenoménem lidské kultury, řekl bych, že je počato lidskou existencí, že je přímo atributem počátku pobytu. Bez umění není možné být lidský. Je lidskou řečí, bez níž není člověk člověkem. Umění prostupuje celým naším životem. Umění jako disciplína je jen špičkou tohoto fenoménu. My lidé se stále vyjadřujeme artificialně a jádro toho je inherentně umělecké. Bývaly doby, kdy bylo umění spojováno s krásou, neboť krása představovala velkou hodnotu, něco přímo nadzemského. Právě psychoanalýza otevřela téma lidské ošklivosti, nízkosti a zvrácenosti. Mám za to, že je to sice nyní převládající kurz, ale jen dočasně. Fenomenologické vnímání člověka v duchu Patočkova přirozeného světa ukazuje také ještě jiné než ošklivé a nízké atributy lidství, které známe již z dob antické civilizace. Jsou to ušlechtilost, krása, ctnosti, velikost člověka. Analogicky v psychologii dosud vládnu představy o člověku, které jej popisují jako bytost animální, pudovou, závislou a plnou komplexů i reaktivních formací, jako tvora bažícího po moci a slasti. Myslím, že je to pojetí jednostranné. Člověk se rozpíná mezi oběma póly a vede neustálý zápas, který je v pohádkách líčen jako boj mezi dobrem a zlem. Vnější i zvnějšněným, vnitřním i internalizovaným. To všechno k nám patří, tomu patříme i my podle toho, k čemu připadneme, k čemu se hlásíme, co vyznáváme a o co usilujeme.

Zabývám se dlouhé roky sny. A přišel jsem na to, že když opustíme utkvělou, ale stále ještě nereflektovanou doktrínu evolucionismu a pudového egocentrického determinismu a začneme vést snový výklad fenomenologicky, celá snová scéna se úplně promění. Sen a snový život jsou totiž autochtonním způsobem lidského bytí, stejně tak jako život bdělý. Proto je omezující, když se snažíme snovou zkušenost vyložit jen pro účely bdělého života a z jeho analyticky redukováného hlediska. Tato dvojí redukce zcela zatemnila obsah i smysl snění. Jakmile ale zůstaneme ve snu a z něj samotného začneme sen vykládat, objeví se zcela nové skutečnosti, podobně jako když postupně snímáme vrstvy maleb a dostáváme se na tu původní. Bylo by nesmyslné ji vykládat z pozice vnějších nátěrů. Obsah malby i její smysl se ukáže sám ze sebe. A zde se setkáme s další pozoruhodností, že totiž snový život má ontologický charakter. A to je podle mého názoru úžasné. Vždyť v tom případě je každý člověk také filozofem! Nemohu se rozepisovat dále, co mám na mysli, bude patrné v dubnu, kdy vyjde společná kniha s Oldřichem Čálkem o výkladu snů v Portálu.

Lze nalézt v této proměně i temné stránky? Například násilí a sex byly dříve v umění zobrazovány, dnes jsou často spíše jen předváděny. Diskutuje se o tom, do jaké míry je to pro společnost ohrožující, může-li to iniciovat patologní chování a zdali je třeba tyto tendence regulovat. Současná odpověď zní „ne“ — můžeme to však akceptovat bez dalších otázek?

Násilí a sexu musíme rozumět vždy v jejich kontextu. Pohádky jsou násilí, agrese i erotiky a sexu plné. Jejich význam pro děti, pedagogický, rozumový i citový, určuje

pozadí, na němž se objevují. Více než výskyt agrese, násilí a odvrácené tváře člověka i pohádkových bytostí mne zneklidňuje jejich relativizace, politická korektnost a ztráta citu pro oboje. A to se neděje jen v pohádkách a ve výchově, mnohem nebezpečnější než nárůst deprese, úzkosti a strachu je relativizace jejich významu, původu i působnosti. Odpověď „ne!“ je odpovědí povrchní, politickou a ideologickou. Lidské svobody a práva nelze odpreparovat od jejich konkrétního a kontextuálního významu. A to žádným směrem. Svobody a práva jsou častým a snadným terčem ideologií.

Psychoanalýza, zejména po první světové válce, získala velkou popularitu i mezi umělci. Surrealisté se opírali o asociativní metodu, kterou někteří téměř absolutizovali. Jakou sehrává úlohu v poznání člověka a kde jsou její meze a slabiny? Mimoходом, během své praxe ses seznámil s dvěma významnými surrealistickými autory, Zbyňkem Havlíčkem a Karlem Šebkem. Jak na ně vzpomínáš?

Nenechme se mýlit, surrealistická asociativní metoda má málo co společného s požadavkem psychoanalytiků na pacienty, aby vyslovili vše, co jim prochází myslí. Pacienti nesměli a nemohli dělat to, co pak surrealisté činili a činit museli, totiž přizpůsobovat vyslovené nějakému předem předpokládanému a zapřenému účelu. Umělci se nepochybně psychoanalytickou metodou i doktrínou nechali mohutně inspirovat. Ale nechtěli být psychoanalytici, pouze se pokusili jeden z určujících poznatků psychoanalýzy umělecky rozvinout a tím bylo téma lidské sexuality, destruktivnosti, agresivity a jejich temných stránek, jmenovitě perverze. Tím šokovali a vynesli na svět to, co již znal Goya, jenže v mnohem barvitější, symbolické a fantazijně rozvinuté podobě. Ale básníci jako Karel Šebek či Zbyněk Havlíček na papír nepřinesli jen doslovné přepisy asociací, ale vždy je dotvářeli, rozvíjeli a přizpůsobovali záměru. Což mně osobně nejen nevadí, ale považuji to za nutný umělecký vstup do tématu i metody tvorby. Zejména si pohrávali s pojmem nevědomí, které doslova z fetišizovali.

S Havlíčkem jsem se osobně nesetkal, zemřel poměrně mlád ještě před mou první návštěvou Sadské. Z jeho spisů lze vyčíst, že v rámci psychoanalýzy pracoval zdatně na jejím přesahu do přirozeného světa. Jen škoda, že zemřel předčasně. Karla Šebka, Havlíčkova bratrance, jsem znal řadu let — byli jsme spíše kamarádi než cokoliv jiného. Karel žil nesmírně bizarně a chaoticky. Zamotan sám do sebe a do tenat své nepřizpůsobivosti podle mého usiloval o obyčejné lidské věci, ale zároveň se proti tomu bouřil, styděl se za zcela prosté city a pokoušel se

překonat mnohé své pocity viny a méněcennosti bez cizí pomoci, samostatně. Nechtěl nikomu podléhat a přitom neustále usiloval o skutečnou blízkost, s níž si ovšem občas poněkud perverzně pohrával. LSD a jiné drogy jej ničily postupně a nenávratně. Již na přelomu šedesátých a sedmdesátých let — to jsem začal jezdit do Sadské — spolkl každou pilulku, na kterou přišel. A jak jednou řekl, „zajídal je hřebíky a zapíjel vitriolem“. Když jsem se s ním setkal naposledy, tak jsem o něj měl opravdu strach. Už to nebyly legrácky, ironie, sarkasmus, výsměch a náznaky, metafory a protiklady, kterými hýřil, aby vše popíral a všemu odporoval, ale zcela zmaten a vymknut se choval jako šílenec. Hovor s ním želbohu dával jediný smysl — Karel Šebek ztratil sebe i svět. Už to nebyl básník, ale nemocný člověk. Odešel a pak už jsem o něm neslyšel a velice pochybuji, že se ještě dostal do Paříže mezi své přátele surrealisty, jak po tom toužil. Řekl bych, že na to už neměl sílu, ani čas. Občas si na něj vzpomenu, a tak ho vždy pozdravím někde do oblak. Nevím vlastně proč, ale představuji si, že se utopil v rašelině. Karel psal, ale i dělal velmi drsné věci, které někdy sotva přežil. A přitom měl občas tak něžný a dětsky bezbranný výraz. Občas.

Na počátku sedmdesátých let jsi absolvoval takzvaný LSD výcvik v Sadské u Nymburka, kde legendární primář Hausner vytvořil dočasnou oázu progresivního bádání v psychologii a psychoterapii. Jak na tuto zkušenost vzpomínáš? A jaký máš názor na ovlivňování tvůrčích schopností pomocí různých látek, zvláště halucinogenů? Proč tehdejší nadšení pro ně v psychotherapeutické komunitě poměrně rychle opadlo?

Drogy pro mne tehdy již nebyly neznámou mocí. Zažil jsem jejich působnost, i když jsem se jim až intuitivně vyhýbal. Znal jsem sílu a vliv alkoholu. V dětství jsem se denně stýkal s opilými lidmi. A byla to vždy tristní zkušenost. Nebylo rodiny, kde by někdo neholdoval pití, nebylo rodiny, která by následky alkoholu nějak netrpěla. Řeči o posvátném účinku alkoholu se mi jevily jako falešné a víno v množství přesahujícím půl litru po jídle nebo tu a tam litránek v dobré společnosti, to mně vždy znělo jako sebeobelhávání. Ještě před dokončením studia psychologie jsem jezdil na stáže do psychiatrického oddělení v Sadské, kde působil primář MUDr. Milan Hausner. Už z Anglie jsem měl spoustu vědomostí o psychoanalýze, Jungově analytické psychologii, stážoval jsem u Eysenka. LSD jsem znal z Anglie. Názor, že drogy by bylo možné využít experimentálně, mě velmi zaujal. Hausner ve snaze porozumět nejen lehčím, ale také závažným duševním poruchám aplikoval LSD nejdříve zdravým pokusným

osobám a pak i pacientům, aby je mohl z jejich potíží s pomocí psychoterapie vyvést. My jsme pro absolvování výcviku museli projít nejméně pěti intoxikacemi LSD s následným jak freudiánským, tak i jungiánským výkladem. Byla to velmi silná a poučná zkušenost. Výklad psychotické zkušenosti byl však problematický. Jednak kvůli reduktivnímu psychoanalytickému pojetí člověka, jednak proto, že bylo možné podchytit pouhý zlomek z toho, co všechno se během dvanácti až šestnácti hodin v intoxikaci událo. Navíc se zde projevila eklektická svévo- le interpretů, která byla prezentována jako integrativní.

Nicméně Sadská mi přinesla obrovskou zkušenost. Práce pod primářem Hausnerem byla nenahraditelná. Byl to liberální, tolerantní a pracovitý člověk, který pro své pacienty udělal, co mohl, stejně jako pro své zaměstnance. Naučil jsem se zde mít s pacienty osobní přátelský vztah. Měl jsem štěstí, že přede mnou tam pracoval nynější profesor Vymětal, který k nám přivezl rogersovskou, na klienta orientovanou psychoterapii, a doktor Zbyněk Havlíček, který byl nejen výtečný diagnostik a psychoterapeut, ale také surrealistický básník. Jeho zá- pisy z vyšetření se nedají zapomenout. Jeho kazuistiky byly skutečné portréty lidí, a nikoli neosobní a tak i od- cizené výsledky dotazníků a testů. Dlužno říci, že nebyť Havlíčka, práce s LSD by se pravděpodobně v Sadské ne- rozvinula do podoby, kterou pak získala. Havlíček rozvíjel arteterapeutickou dílnu, a jelikož sám studoval také este- tiku, výtvarné a literární umění mu bylo vlastní. Dnes se na to dívám s odstupem let, ale základní dojem zůstává stejný. LSD ovšem léčbu neurychlilo. Můj pohled na du- ševní nemoc je zcela odlišný od psychoanalytického a jun- giánského pojetí i většiny dnešních škol. Duševní nemoci jsou totiž podle mého názoru problémem životní skladby člověka a životních kontextů, které jsou jejich vzájemně neodlučitelnou součástí. Heideggerův pojem *bytí-ve-světě* je to, co mám na mysli. Když chceme lidi léčit, musíme je nejen přivádět k sobě, například sebepoznáním a seberoz- vojem, ale také je nově vyvést do života, neboť je nezbyt- né, aby své porozumění uplatnili v životě, který se před nimi nyní nově otevírá. Tomu všemu se musí postupně učit a osvojovat si to. Jedná se však o souvislý a složitý proces, na který úzce vymežovaná psychoterapie nestačí.

Každá psychoterapeutická škola pracuje s poněkud jiným pojetím člověka. Původně ses

věnoval psychoanalýze, později ses s ní rozešel a obrátil ses k daseinsanalýze. V čem se oba směry liší a čím tě daseinsanalýza — jinak řečeno fenomenologická hermeneutika — oslovila?

Psychoanalýza nepochybně prošla a stále prochází procesem změn a tvorbou nových koncepcí. Pořád je to však typická reduktivní disciplína, která má jen omeze- ný repertoár metod k léčbě. Člověka chápe jako systém skládající se z biologických mechanismů zastoupených pudovými motivy i motivy odvozenými od motivací bio- logických a získaných životní zkušeností, vzorci chová- ní naučenými druhově i těmi, které byly osvojeny až v individuální historii člověka. Tyto modely však byly vždy řízeny biologickými motivacemi a interiorizova- nou společenskou nástavbou. Jinými slovy — jedná se

o systémy v sobě uzavřené, které jaksi dodatečně produ- kují zpětnovazební regulaci chování a sebe-regulaci moti- vů a pobídek chování. Celý ob- sah motivací je zredukován na pudy, přání a potřeby. Jako by nás nezajímalo nebo neoslo- vovalo něco kvůli sobě samé- mu. Ale i autonomní motivá- tory zde prý nejsou neúčelně,

vše má buď ekonomický, požitkový, druhový, nebo ge- netický ráz. Tím tedy ze hry vypadává svoboda i cttnosti. Těch důvodů je bezpočet, a proto raději odkážu na svou knihu *Ego-analýza* (Triton 2013).

Psychoanalýza je skutečně totalitní ve filozofickém slova smyslu. Chce všechno lidské zredukovat a pak se redukce zmocnit teorií, která vyloží vše — totálně. Po- cítoval jsem to neustále na své kůži, a když jsem napsal pojednání o králi Oidipovi, kde jsem ukázal, že Freudův výklad je třeba znovu promyslet a reinterpretovat, byl jsem exkomunikován. Žádný věcný argument ale ne- padl. Jediným důvodem byla odlišnost mého pojetí od Freudova. Následovalo několik komických doher, ale to už je jen důsledek totalitního principu. Freud ostatně své žáky vylučoval ze stejného důvodu. Jung se poku- sil jít vlastní cestou. Freudovi se sice vymkl, ale nikoli již přírodovědecké doktríně. Což je velká škoda. Abych však Freudovi neupíral to, co mu náleží, totiž velká úcta k jeho pionýrskému pokusu vzít v potaz lidskou animál- nost a zasadit člověka do řádu jiných živých bytostí, kte- ré na naší planetě žijí. Stávající řád však byl a také do- sud je bezduchý, těžce reduktivní a zavádějící. Co s tím a jak na ostatní tvory pohlížet, je kapitola, která ještě nebyla napsána.

● **My jsme pro absolvování výcviku museli projít nejméně pěti intoxikacemi LSD s následným jak freudiánským, tak i jungiánským výkladem.** ●

Daseinsanalýze podle všeho nejde jen o dílčí ozdravení lidské psychosomatiky, ale směřuje k péči o duši v širokém kontextu bytí. Jak rozumíš péči o duši a jaké místo v ní zaujímá umění a literatura, a jak vůbec vnímá daseinsanalýza takzvanou normalitu? Normalita se často stávala modlou, lze ji jen zbořit bez dalšího, nebo to bude podstatně složitější proces?

Normalitou v tradičním kategoriálním významu se daseinsanalýza nezabývá. Je však možné hovořit o duši. Duše není věc, nemá rysy obličejů, ten ji jen může vyjádřit. Nemá ani vlastnosti, kterými charakterizuje člověka psychologie, ty ji spíše zastírají nebo překrývají, jen tu a tam ji postihují výstižně. Pokud se pokusíme o objektivizaci, vždy zrušíme její základní charakteristiku a tou je její neuchopitelnost a nedosažitelnost. Proto jí také nemůžeme v tradičním slova smyslu předmětně rozumět, jen ji lze zakoušet a pak, prostředky, které nejsou vymezující, na ni poukázat. Duše se mi ukazuje coby nesmírně jemná, pevná, neuchopitelná, osobně vystupující tajemná přítomnost druhého, jenž se zjevuje jako Ty, ale také Ono. K němuž se vztahujeme jako ke svědkovi nás samých, našeho pozemského života, jenž přichází na svět počítám a smrtí z něj zase odchází. Jako bychom byli ubytováni a přitom ztraceni v sobě, ve společném i privátním světě, my, kteří jsme se stali lidmi a patříme sobě, navzájem, ale také Jinému. Oblasti, která se nám dává jako tajemná skrytost.

A co jsem také nabyt, je zkušenost, že duše nestárne. Dobře to člověk může vidět v nestřežených a nezatižených chvílích štěstí, ve snech a někdy i v hrách. Tuto „vlastnost“ lze nečekaně spatřit v holé a nezastřené podobě u nemocných, kde bychom to nejméně čekali, mám na mysli třeba Alzheimerovu chorobu. Spatřujeme ji u novorozeňat, ale i u lidí na druhém kraji života, třeba v hospicích, v přítomnosti umírajících. Nebo „to prostě přijde“ a duše se zjeví jen tak. Třeba na fotografii ještě dlouho nenarozeného dítěte, jak je postihl Lennart Nilsson. Oduševnělost je pobytu vlastní, podstatně k němu patří. Nestačí druhého vyjádřit pojmem odvozeným od života v biologickém smyslu, protože ten sám ještě neříká nic o „subjektivitě“, oduševnělosti druhé bytosti. Neodhaluje nic z jeho duše. Když přede mnou duše vyvstane, ten druhý se promění. Vnější psychologické, rodové, sociální, sociologické, tělesné, mravní skutečnosti ustupují do pozadí a o bezprostředním zakoušení druhého nerozhodují. Pokud, tak se tyto charakteristiky ukazují na pozadí jeho duše a pak již nemůžeme konat obvyklým způsobem účelově nebo z důvodů vlastních potřeb, ani k nějakému vnějšně určenému cíli. Oduševnělá přítom-

nost druhého v nás vzbuzuje posvátnou úctu a vybízí k respektu. Naše odezva proto nemůže být pouhým reagováním, ale je mnohem spíše odpovědí na výzvu, kterou k nám druhý ze sebe výrazem svého oduševnělého bytí promlouvá a takto nás také vybízí k spoluúčasti na tajemné přítomnosti posvátného protějšku, posvátnosti přítomné v druhém.

Kdyby pobyt, lidská existence nebyla oduševnělá, nemohla by odpovídat, pouze bychom reagovali. Pobyt by pak nebyl existencí, ale pouhým vyskytováním se. Slavný český filozof Jan Patočka měl v případě duše na mysli pobyt, celého člověka včetně kultury a společnosti, ve kterém člověk žije. Naše péče o duši se pak ukazuje jako péče o vlastní identitu, čisté svědomí, tělesnost, vztahy a společnosti, ve kterých žijeme, vzdělanost, o kulturu a ducha, o vlast i civilizaci, o ctnosti, krásu, lásku k sobě i druhým lidem. Tato péče je aktivním přejímáním vlastní existence do svých rukou i do své zodpovědnosti. Ta zde primárně nemá eticko-právní význam, ale toto slovo vychází z fenoménu odpovídání. Člověk je totiž vyzván k odpovídání na to, co a jak se děje okolo něj. K odpovídání, které zároveň klade nové otázky, angažované a základní, jež vždy obsahují mravní aspekt. Člověk je totiž vždy také bytostí mravní. O svou duši pečují pohané, neznabozi i ateisté. Všichni o ni máme starost. Celá péče o duši se pohybuje v prostoru svobody. Lidská svoboda je totiž základní podmínkou, za které se jmenované věci naplňují věrně a mohou tak odpovídat pravdě bytí. Bez svobody je člověk nelidskou bytostí. O naši svobodu se neustále vede lýtý boj, což si uvědomujeme jen nedostatečně, a pokud ano, jen vzácně to domýšlíme.

Liší se dnešní pojetí péče o duši od těch v historii?

Tohle je těžká otázka, protože na ni nelze odpovědět krátce. Nicméně, pokusím se o nemožné. V principu se jedná stále o tutéž skutečnost. Ale v průběhu historie a napříč civilizacemi a kulturami se ukazují velké rozdíly v pojetí i praxi péče o ni. Důvody jsou zejména kulturně duchovní a metodologické. Pro naši dobu a současného člověka je charakteristický respekt k individualitě člověka a jeho svobodám. Lásky, v jejímž jmeně se rodilo a rozvíjelo křesťanství, má dnes poněkud jiný význam proto, že lásku nemůžeme naplnit bez svobody. Jakmile se totiž zapomene na svobodu, z lásky se stanou okovy. Na druhou stranu nám zapomenutá křesťanská zkušenost ukazuje, že svoboda bez lásky je prázdná. Lidské svobody a práva jsou dějinně novým fenoménem pocházejícím z antiky, judaismu a křesťanství. Je to tradice zcela unikátní, pro většinu světa dosud neznámá a přitom velice křehká!

**Jak se díváš na arteterapii? Lze považovat výtvo-
ry pacientů za umělecká díla? Jung se domníval,
že nesou pouze instrumentální význam, ale například
Prinzhornova sbírka získala nesmírný ohlas.**

Na arteterapii není jednotný názor. Já osobně se domní-
vám, že patientské artefakty jsou něčím mnohem více
nežli předměty k výkladu. Vždy totiž zahrnují mnohem
více nežli nemoc, totiž způsob bytí na světě a porozumění
světu i sobě. A není to bytostně nemoc, kterou mů-
žeme vidět, ale člověk zdravý, nemocný, jednou to, jindy
ono, a samozřejmě vždy mnohem více. Musím říct, že in-
strumentální význam arteterapie považuji za neuctivou
redukci lidské tvořivosti.

**Jako dlouholetý porotce literární soutěže pro
mladé autory nepřestávám žasnout, jak se
(někdy ve velmi nízkém věku) objevuje potřeba
vyjadřovat se poezií, tedy zcela jiným jazykem,
radikálně vytrženým z všednodennosti. Nezbytně
to souvisí se vztahem člověka k řeči. Jaký
význam ve svém přístupu přisuzuješ řeči?**

Tohle by vydalo na celý jeden text. Řeč je způsobem lid-
ského bytí. Není nic, co by nemohlo být vysloveno, co by
nemohlo být vyjádřeno. Ba dokonce je to tak, že řeč je
způsob, kterým je svět, bytí možné. Člověk je řeč.

**Jaký význam má literatura pro lidský růst nebo
pro psychotherapeutický proces? Existují například
„léčivé“ knihy a naopak třeba knihy nebezpečné
a ohrožující, nebo toto pojetí již patří minulosti?**

Je to ryze situační záležitost, a proto si myslím, že dob-
ří psychotherapeuti pacienty či klienty knihám otevírají.
Ale alespoň některé evergreeny — *Malý princ*, pohádky,
Dostojevskij, někteří básníci a některé romány, které li-
dem pomáhají orientovat se v nemoci, v životě. Některé
knihy jsou útěšné. Mně svého času pomohla kniha *Pan
Kaplan má třídu rád*.

Já se snažím najít knihu na míru pacientovi, jeho pro-
blematice, jeho stavu a to mi vychází. Je však třeba knihy
číst, aby bylo z čeho vybírat.

**Můžeš něco říci o největších zážitcích, které ti
poskytly umění a literatura? Poznamenaly nějak tvůj
odborný vývoj a růst a ovlivnily nějak i tvou praxi?**

Toho je samozřejmě hrozně moc. Svého času mě ohrom-
ně zaskočil svou smělostí Nietzsche, Dostojevskij a Ru-
sové vůbec, miloval jsem prokleté básníky, beatniky, Ca-
muse a Sartra, ale i *Pána much*, prostě toho bylo opravdu
hodně. Z posledních románů mne velice zaujal román
V jedné osobě od Johna Irvinga. Užasné! To ale nemlu-

vím o výtvarném umění, divadle, filmu, hudbě a tak dále.
Běžte se podívat na fascinující výstavu fotografií „Milota“
v Domě U Kamenného zvonu.

Ptal se Jiří Zizler.

Jiří Růžička je klinický psycholog a psychotherapeut.
Společně s docentem Skálou spoluzakládal
Pražskou psychotherapeutickou fakultu
a s docentem Čálkem komunitní a skupinovou
daseinsanalytickou psychotherapii. V šedesátých
letech pobýval v Anglii, kde se setkal s Annou
Freudovou a studoval u Hanse Eysencka.
V současnosti je docentem a rektorem Pražské
vysoké školy psychosociálních studií, je výcvikový
daseinsanalytik, člen České psychotherapeutické
společnosti ČLS JEP, Slovenské psychotherapeutické
společnosti, České psychiatrické společnosti,
Evropské psychotherapeutické asociace a České
daseinsanalytické společnosti. Je autorem řady knih,
například: *Péče o duši v perspektivách psychotherapie*,
Psychosomatického přístupu k člověku, *Ego-analýzy*.

